

Θανάσης Γεωργιάς

Η ΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΩΝ ΚΑΙ Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ[1]

Οι σκέψεις και οι προβληματισμοί που ακολουθούν προέρχονται από έναν χώρο που ξεκίνησε από την φροϋδική ψυχανάλυση, και συνεχίζει να αναπτύσσεται μέσα από μια στενή συνομιλία με αυτήν. Εν τούτοις, στέκεται κριτικά απέναντι στο θεωρητικό μετα-ψυχολογικό της μοντέλο παίρνοντας αποστάσεις από αυτό. Πρόκειται για το σύγχρονο ρεύμα της Υπαρξιακής ψυχοθεραπείας, όπως αυτό αρθρώνεται –κυρίως στον ευρωπαϊκό χώρο- την τελευταία 30ετία.

Αφετηρία του ήταν ο προβληματισμός ψυχαναλυτών από χώρες της κεντρικής Ευρώπης, οι οποίοι έβλεπαν με ιδιαίτερο σκεπτικισμό την τάση της ego-psychology που φαινόταν να επικρατεί στην διεθνή ψυχαναλυτική σκηνή στη δεκαετία 1950-1960. Τους προβλημάτιζε το ενδεχόμενο να γίνει η ψυχανάλυση μια θεραπευτική μέθοδος που θα έχει ως στόχο την αποκατάσταση και την προσαρμογή του θεραπευομένου σε μια «πραγματικότητα» η οποία εκλαμβάνεται ως αυτονόητη και δεδομένη. Θα αποδεχόμασταν ως κριτήριο της ψυχοθεραπείας την χρηστική λειτουργικότητα και την προσαρμογή; Όμως, λειτουργικότητα ως προς τι; Προσαρμογή σε τι; Θα αποδεχόμασταν επίσης την τάση να θεωρείται το «Εγώ» ως ο κεντρικός τόπος σύνθεσης της προσωπικότητας, ο κατ' εξοχήν τόπος εργασίας για τον αναλυτή, ο οποίος μάλιστα χρειάζεται να το ενισχύσει, ώστε να επανέλθει ο θεραπευόμενος με πιο λειτουργικό τρόπο στο πεδίο της «πραγματικότητας»;

Ο προβληματισμός για τον οποίο μιλήσαμε οδήγησε στην δημιουργία ενός σεμιναρίου με την συμμετοχή του Heidegger (σεμινάρια στο Zolligon), που κράτησε μια δεκαετία (1959-1969). Σε αυτό, επιχειρήθηκε η ανίχνευση άλλων τρόπων προσέγγισης και κατανόησης της ανθρώπινης ύπαρξης και της θεραπείας, καθώς αμφισβητήθηκε το δεδομένο και αυτονόητο των ήδη εγκατεστημένων κατανοήσεων. Ξεκίνησε και συνεχίζεται μια, εφ' όλης της ύλης, επανεξέταση και διερώτηση η οποία δεν διστάζει να επερωτήσει τα ίδια τα θεμέλια της και τις προϋποθέσεις της, το αφανές δηλαδή, που υπόκειται όλων αυτών που αντιλαμβανόμαστε ως «πραγματικότητά» μας.

Λέμε ότι η ψυχανάλυση είναι ένας τρόπος ψυχοθεραπείας. Τι εννοούμε όμως όταν λέμε ψυχο-θεραπεία; Τι είναι αυτό που θεραπεύει, τι είναι αυτό που θεραπεύεται; Ποια είναι η φύση του «ψυχικού»; Ποια είναι η διαφορά μεταξύ του υγιούς και του ασθενούς; Ερωτήματα σημαντικά, καθώς η υπαρξιακή ψυχοθεραπεία (Daseinsanalysis) δεν βλέπει την θεραπεία σαν μια απλώς διορθωτική παρέμβαση που αποσκοπεί στην εξάλειψη των συμπτωμάτων, αλλά – ούτε λίγο ούτε πολύ- σαν εμφάνιση της ανθρώπινης ύπαρξης σε αυτή την ίδια την αλήθεια της. Τι εννοούμε όμως όταν λέμε «αλήθεια»; Τι επικαλούμαστε όταν μιλάμε στο όνομά της; Ποια είναι η αντίληψη που έχουμε γι' αυτήν; Όλα αυτά τα ερωτήματα κατατείνουν και συγκλείουν στο ερώτημα για την ανθρώπινη ύπαρξη, δηλαδή στο ερώτημα τι εννοούμε όταν λέμε «άνθρωπος». Καθότι η ψυχοθεραπεία απευθύνεται στον άνθρωπο, κάθε λόγος για την θεραπεία προκειμένου να είναι επαρκής δεν μπορεί παρά να συμπεριλαμβάνει την ανθρωπο-λογία που ρητά ή άρρητα υπόκειται στα θεμέλιά της. Αυτό σημαίνει ότι υποχρεωτικά, την ίδια στιγμή, τίθεται υπό ερώτηση ο κοινωνικός δεσμός, ως το πλαίσιο εντός του οποίου όλα τα παραπάνω μπορούν να υφίστανται και να αποκτούν σάρκα και οστά.

Μιλήσαμε πιο πάνω για τις τάσεις που φαινόταν να επικρατούν στην ψυχανάλυση, στις αρχές της δεκαετίας 1950-1960. Απηγούν συγκεκριμένες αντιλήψεις για τον άνθρωπο, που εδράζονται σε συγκεκριμένες αντιλήψεις για την αλήθεια. Είναι οι κυρίαρχες αντιλήψεις που διατρέχουν την νεώτερη εποχή της Ευρώπης και που την χαρακτηρίζουν ως την εποχή της Νεωτερικότητας.

Η Νεωτερικότητα γεννιέται όταν γίνεται το πέρασμα από την παντοδυναμία της θεϊκής παρουσίας στην αυτοτέλεια της ανθρώπινης συνείδησης. Όταν το «εγώ» ορθώνει το ανάστημά του απέναντι στη θεϊκή παντοδυναμία και τάξη και διεκδικεί να είναι το ίδιο, το σημείο αναφοράς του και το θεμέλιό του. Με αυτόν τον τρόπο, ο νεώτερος ευρωπαϊκός πολιτισμός διεκδίκησε, για τον άνθρωπο, αφ' ενός την ασφάλεια και την βεβαιότητα, αφ' ετέρου την ελευθερία. Το θέμα όμως είναι ότι όλα αυτά τα είδε μέσα από την κλειστή και αυτάρκη εσωτερικότητα ενός υποκειμένου που διεκδικεί να διασφαλίσει το έλεγχο και την κυριαρχία του στο κάθε τι, ή την ελευθερία του από το κάθε τι. Σε αυτό το έδαφος κινήθηκαν και οι δυο κυριότερες εκφάνσεις των νεώτερων χρόνων, δηλαδή ο ορθολογικός Διαφωτισμός αλλά και ο Ρομαντισμός.

Ο άνθρωπος στην νεώτερη Ευρώπη, θέλοντας να εξέλθει του προβλήματος της ανασφάλειας, της αβεβαιότητας και της ανελευθερίας, θέλοντας να ξεμπερδέψει και να ησυχάσει, επεζήτησε τον εποπτικό έλεγχο του «εγώ» επί των πραγμάτων. Την «πραγματικότητα» την είδε στην οπτική της αιτιοκρατίας. Την

ελευθερία την είδε στην οπτική του διπόλου «αυτονομία-ετερονομία» και «υποκειμένο-αντικείμενο». Νόμισε ότι αυτό είναι η αλήθεια και πίστεψε ότι με την γνώση και την κατοχή της θα μπορέσει ο άνθρωπος να καταστεί κύριος της μοίρας του, κάτι που θα του επιτρέψει να κατακτήσει την ολοκληρωτική και οριστική θεραπεία των προβλημάτων του.

Ιδιαίτερο γνώρισμα του πνεύματος της νεωτερικότητας ως προς την κατοχή της αλήθειας και τον έλεγχο της «πραγματικότητας» είναι η δημιουργία κατασκευών, μεγάλων ιδεολογικών συστημάτων, με αξιώσεις καθολικότητας. Βασική παράμετρος επίσης, είναι η πίστη στην αποτελεσματικότητα του ορθού λόγου ο οποίος μέσα από την επιστημονική γνώση και την εφαρμογή της στην τεχνολογία θα προσέφερε μια αντικειμενική και αληθινή ερμηνεία του κόσμου.

Μέσα σε αυτό το πολιτισμικό περιβάλλον και σύντομη προς αυτό, αναδύθηκε η ψυχανάλυση. Κατόρθωσε να συγκεράσει και τα δυο πεδία της νεωτερικότητας που αναφέρθηκαν παραπάνω, δηλαδή και το πεδίο του αιτήματος του Διαφωτισμού για ορθολογικό έλεγχο της «πραγματικότητας» εκ μέρους του υποκειμένου, αλλά και το πεδίο διεκδίκησης του Ρομαντισμού για την «ελεύθερη» αυτό-έκφραση ενός υποκειμένου με έμφαση στον άλογο και παρορμητικό συναισθηματισμό του. Διατήρησε όμως και, χωρίς να το συνειδητοποιεί, ενσωμάτωσε στην κατασκευή της κι εκείνες τις αντιλήψεις και προϋποθέσεις που αποτελούν τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις του πολιτισμικού της περιβάλλοντος. Διατήρησε αυτό που υπόκειται των δυο ρευμάτων ως κοινός τους τόπος, δηλαδή την πίστη σε ένα κλειστό υποκειμένο που ευρισκόμενο απέναντι από έναν κόσμο αντικειμένων, χρειάζεται να κινηθεί προς αυτά ώστε να διασφαλιστεί εν τέλει η ισορροπία της εσωτερικότητάς του. Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε ιδίως η τάση της ego-psychology που αναφέραμε στην αρχή, αλλά και πλήθος ψυχοθεραπείες και ψυχοτεχνίες που ανθούν στην εποχή μας.

Το πολιτισμικό περιβάλλον όμως, δεν παραμένει ίδιο. Όλο και περισσότερο γίνεται λόγος για την εποχή της **Μετανεωτερικότητας**, η οποία για πολλούς χρονολογείται από την δεκαετία του 1960 και για άλλους ακόμα πιο πριν.

Βασικό στοιχείο στην εποχή της Μετανεωτερικότητας είναι η κατάρρευση των μεγάλων κοινωνικών κατασκευών, των κοινωνικών και ιδεολογικών συστημάτων, που αξιώνουν την καθολικότητα. Την θέση τους καταλαμβάνει ο κατακερματισμός, η ασάφεια και η σύγχυση. Τον λόγο της τον χαρακτηρίζει το διαφορούμενο, το αβέβαιο, το αταξινόμητο. Την ίδια στιγμή ο άνθρωπος διακατέχεται από μια χαοτική αίσθηση, που συνοδεύει την αμφισβήτηση για την όποια δυνατότητα έγκυρης και καθολικής ερμηνείας της

«πραγματικότητας». Σήμερα περισσότερο ίσως από κάθε άλλη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, οι άνθρωποι βρίσκονται αντιμέτωποι με γεγονότα και καταστάσεις που δεν μπορούν να εμπεριέξουν σε ένα σύστημα αναφορών που να έχουν γι' αυτούς νόημα.

Ίσως, το πνεύμα της μετανεωτερικότητας έρχεται σαν ένα κύμα απογοήτευσης, ως προς την κατάληξη των «προγραμματικών αρχών» και των κατασκευών της νεωτερικότητας. Στις μέρες μας, στη θέση του λόγου του Διαφωτισμού, αναπτύσσεται ένας οξύς αντι-Διαφωτιστικός λόγος που χαρακτηρίζεται από απαισιοδοξία και αμφισβήτηση κάθε συγκροτημένου και συνεκτικού συστήματος ιδεών. Υπάρχει η αίσθηση ότι αν δεν μπορεί να υφίσταται αντικειμενική αλήθεια, ο καθένας μπορεί να κατασκευάζει την δική του αλήθεια, καθώς τελικά όλα, δεν είναι παρά μια κατασκευή. Αφού δεν μπορεί να υπάρχει η εγγύηση της «αντικειμενικότητας», τότε όλα εμπίπτουν στο πεδίο της «υποκειμενικότητας». Στην εποχή του καταναλωτισμού, σαν καταναλωτές ιδεών, φτάσαμε να θεωρούμε ότι οι ιδέες και οι αξίες δεν είναι παρά ένα ακόμα προϊόν, ένα απλό εργαλείο, το οποίο επιλέγεις και καταναλώνεις στη βάση υποκειμενικών και αυθαίρετων προτιμήσεων της στιγμής.

Ευρισκόμενη μέσα σε αυτό το πεδίο η Υπαρξιακή ψυχοθεραπεία, σε στενή συνομιλία με όλα τα σύγχρονα ρεύματα της ψυχανάλυσης, επιχειρεί να περάσει μέσα από τις συμπληγάδες στις οποίες ταλανίζεται η σύγχρονη σκέψη, αρθρώνοντας έναν «άλλο» λόγο για την αλήθεια της ανθρώπινης ύπαρξης, πέρα από τον αντικειμενισμό και τον υποκειμενισμό.

Είπαμε παραπάνω ότι κάθε λόγος για την θεραπεία προκειμένου να είναι επαρκής δεν μπορεί παρά να συμπεριλαμβάνει την ανθρωπολογία που ρητά ή άρρητα υπόκειται στα θεμέλιά της. **Ποιός είναι ο τρόπος με τον οποίο κατανοεί τον άνθρωπο η Υπαρξιακή ψυχοθεραπεία;** Ποια είναι η ανθρωπο-λογία της; Εδώ βρισκόμαστε στην καρδιά της υπαρξιακής σκέψης καθότι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της γνώρισμα βρίσκεται ακριβώς στον τρόπο με τον οποίο εννοεί τον άνθρωπο ως «ύπαρξη» (ex-istance).

Αναφερόμαστε στον άνθρωπο ως existance (ο εξ-ιστάμενος). Δηλαδή δεν τον βλέπουμε σαν ένα κατ' αρχήν περικλειστο υποκείμενο που σε ένα δεύτερο χρόνο ανοίγεται στις σχέσεις με τους άλλους, τα αντικείμενα, έχοντας ως όχημα είτε τα ένστικτα, είτε τις ενορμήσεις, είτε τις επιθυμίες, είτε την βούληση, είτε οτιδήποτε άλλο. Τον βλέπουμε να βρίσκεται εξ αρχής «εκεί έξω», «εκτός», όπου η ύπαρξη του γονιμοποιείται και αποκτά την υπόστασή της.

Όμως, που «εκτός»; Τι σημαίνει αυτό το «εκεί έξω»;

Ως προς αυτό το ερώτημα έρχεται να μας βοηθήσει μια άλλη πολύ σημαντική, για την Υπαρξιακή ψυχοθεραπεία, λέξη, η γερμανική λέξη

«Dasein». Πρόκειται για μια παλαιά ονομασία για την ανθρώπινη ύπαρξη, την οποία παραλαμβάνει ο Heidegger και της δίνει το νοηματικό βάθος με την οποία σήμερα την καταλαβαίνουμε. Da-sein σημαίνει: το ανοικτό, το αίθριο (Da), όπου εμφανίζεται παρουσία, εμφανίζεται «είναι» (sein).

Ο άνθρωπος δηλαδή, αποκτά την υπό-στασή του, είναι αυτός που γίνεται, καθώς εξ-ίσταται (ex-istance) στην παρουσία, στο «είναι» (Da-sein). Ο άνθρωπος γίνεται αυτός που είναι, ως η έκ-στασή του σε όλα αυτά που του παρουσιάζονται και που συνιστούν το σύνολο των αναφορών του.

Η παρουσία, το «είναι», στο οποίο εξ-ίσταται ο άνθρωπος καθιστάμενος ύπαρξη, δεν υφίσταται ξέχωρα, από πριν, αλλά δημιουργείται και εμφανίζεται πάντα σε μια σχέση. Εξ αρχής η ύπαρξή μου «γίνεται» στο συμβάν της συνάντησης με την ετερότητα που υπερβαίνει την ύπαρξή μου και την συστήνει. Η συνάντηση με αυτό που έρχεται και με βρίσκει, το άγγιγμα της ετερότητας, ενεργοποιεί παρουσία, ενεργοποιεί νόημα, στο οποίο εξ-ίσταμαι. Εκείνη τη στιγμή συγκροτούμαι και γίνομαι ύπαρξη, καθώς ταυτόχρονα συγκροτείται και γίνεται «κόσμος». Ο άνθρωπος ως Da-sein υπάρχει πάντα ως In-der-Welt-sein (εν-τω-κόσμω-είναι).

Η συνάντηση με την ετερότητα λειτουργεί σαν σπινθήρας που προκαλεί την «ανάφλεξη» της ύπαρξης. Στην «φλόγα» που δημιουργείται, ως παρουσία και νόημα, ως νοείν και είναι(βλ. *Παρμενίδη, το «αυτόν» νοείν και είναι*), η ύπαρξη (έκ-σταση) αρχίζει να «φλέγεται» και να «σπινθηρίζει». Την ίδια στιγμή, στο ίδιο συμβάν, αναφλέγεται «κόσμος» και διαμορφώνεται η πραγματικότητα μου, είτε πρόκειται γι' αυτό που εκλαμβάνω ως την πραγματικότητα του εαυτού μου (η ταυτότητά μου ως υποκείμενο), είτε πρόκειται γι' αυτό που εκλαμβάνω ως εξωτερική πραγματικότητα (ο κόσμος των αντικειμένων).

Η Υπαρξιακή ψυχοθεραπεία δείχνει προς μια άλλου τύπου σχέση με τον κόσμο, με τα πράγματα, με την ετερότητα.

Με βάση τον συνηθισμένο- τρέχοντα τρόπο εννόησης, ο άνθρωπος θεωρείται σαν ένα -λιγότερο ή περισσότερο- περικλειστο ον, ένα «υποκείμενο», που βρίσκεται απέναντι από άλλα επίσης περικλειστα όντα, τα «αντικείμενα», με τα οποία έχει να σχετιστεί. Το «υποκείμενο», όπως και τα αντικείμενα», έχουν τις δικές τους ξεχωριστές υποστάσεις και με βάση αυτές υπεισέρχονται στη σχέση. Αυτό που μας υποχρεώνει να ανοιχτούμε στις σχέσεις, αυτό που μας κατευθύνει προς τον άλλον, είναι οι (ποικιλότητες) ανάγκες μας. Είναι προφανές ότι σε αυτή την οπτική ο άλλος δεν είναι παρά ένα ενδιάμεσο «κάτι», που μου χρειάζεται για την ικανοποίηση των αναγκών μου και βέβαια σε αυτή την περίπτωση εκπίπτει σε ένα

«αντικείμενο» προς «επένδυση», χρήσιμο απλώς για την διατήρηση και μεγιστοποίηση του δικού μου «συμφέροντος», της δικής μου ιδιοτέλειας, της δικής μου «υποκειμενότητας». Στον τρέχοντα τρόπο εννόησης, δηλαδή, αγνοείται και παραβλέπεται ο άλλος σαν μια αληθινή ετερότητα η οποία μου απευθύνει τον λόγο, ζητά την προσοχή μου και με προσκαλεί σε συνομιλία.

Και πως μου απευθύνει τον λόγο η ετερότητα; Πως με προσκαλεί σε συνομιλία;

Μέσα από το κενό και το έλλειμμα, ωσάν ένας λόγος που μου απευθύνεται εκ του μηδενός και έχει τον χαρακτήρα του άγνωστου και του ανοίκειου. Με έχει ήδη βρει, η ύπαρξή μου ήδη βρίσκεται ριγμένη στο άγγιγμα της ετερότητας, αλλά αυτό το άγγιγμα δεν έχει πάρει ακόμα τον χαρακτήρα της παρουσίας (ως νοείν και είναι), δεν έχει αναδυθεί νόημα, δεν έχει συνειδητοποιηθεί, δεν έχει πάρει σχήμα και μορφή, κι έτσι «δεν είναι». Η ετερότητα δηλαδή, μου απευθύνει τον λόγο της και με αγγίζει κατ' αρχήν, ως κενό, έλλειμμα, Μηδέν. Ο άνθρωπος υπάρχει εκ-στατικά που θα πεί: σε συνεχή αναφορικότητα προς το Μηδέν. Ο άνθρωπος είναι αυτό που ακόμα δεν είναι, καθώς «γίνεται» στη σχέση με αυτό που έρχεται και τον βρίσκει, την ετερότητα που τον υπερβαίνει. Συνεχώς είναι κάτι λιγότερο από τον εαυτό του, καθώς ο εαυτός του γεννιέται κατ' αρχήν ως έλλειμμα. Είναι πάντοτε μια δυνατότητα να είναι και αυτή η διαρκής αυτουπέρβασή του είναι η ελευθερία του.

Η συνομιλία, στο βαθμό που είναι αληθινή, απαιτεί να μην προσπαθούμε να ενθέσουμε τον άλλον, την ετερότητα, στις οικείες μας παραστάσεις, αλλά να αφεθούμε σε εκείνη την προ-καλούσα έλξη που μπορεί να μιλά με έναν τρόπο που είναι έξω από τον οικείο μας τρόπο. Τότε, η ανταπόκρισή μου στην κλήση που μου απευθύνεται ισοδυναμεί με διάνοιξή μου σε ό,τι μου διαφεύγει και με υπερβαίνει (βλέπε σχετικά στο έργο του Emanuel Levinas).

Το πρώτο, λοιπόν, που συναντά κανείς όταν αφήνεται σε μια αληθινή σχέση με την ετερότητα, είναι κατ' αρχήν το έλλειμμα, η απουσία, το Μηδέν Η παρουσία, το Είναι, αναφέρεται στο Μηδέν και μόνον χάρις σε αυτή την αναφορά μπορεί να εμφανίζεται. Ο Heidegger, στο έργο του "Τι είναι Μεταφυσική", λέει: «Μόνον στη βάση της αρχέγονης εμφάνειας του Μηδενός μπορεί το *Dasein* να προσεγγίζει τα όντα και να ασχολείται με αυτά.....Εάν το *Dasein*, στο θεμέλιο της ουσιάσής του, δεν επιτελούσε την υπέρβαση, δηλ., εάν δεν ήταν εκ των προτέρων εν-κρατές στο μηδέν, τότε ποτέ δεν θα μπορούσε να συμπεριφέρεται προς το ον, άρα ούτε και προς τον εαυτό του. Δίχως την πρωτογενή εμφάνεια του μηδενός δεν υπάρχει ο εαυτός, ούτε η ελευθερία».

Αυτό όμως, γίνεται εμπειρατό ως ανησυχία, αίσθημα ανοίκειου και εντέλει ως **άγχος**. (Το άγχος, λέει ο Heidegger, είναι ακριβώς η εμπειρία του Μηδενός). Το να αφήνομαι αληθινά στη σχέση, σημαίνει ότι δεν επιδιώκω να ενθέσω στις ήδη οικείες μου κατασκευές, «αυτό», το «έτερο», που έρχεται και με εγγίζει. Το έτερο, αυτό που ήδη με εγγίζει, ακόμα δεν το γνωρίζω καθώς δεν έχει πάρει σχήμα και μορφή, δεν έχει συνειδητοποιηθεί, δεν έχει νοηματοδοτηθεί. Η βεβιασμένη μου παρέμβαση να το χωρέσω και να το προσαρμόσω στα δικά μου σχήματα, είναι μια πράξη έλλειψης σεβασμού, μια πράξη βίας. Πρόκειται για έναν βιασμό που μπορεί να ικανοποιεί την επιθυμία του Εγώ μου να αποφύγει το άγχος, αλλά δεν ικανοποιεί καθόλου την αλήθεια της σχέσης. Τελικά, βεβαίως, ούτε το άγχος αποφεύγεται.

Την εμπειρία ακριβώς του άγχους, τον ξενισμό του ανοίκειου, την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα, εν τέλει το Μηδέν, προσπάθησε να διώξει μακριά του ο άνθρωπος της Νεωτερικότητας και της Μετανεωτερικότητας. Η προσπάθεια δεν είναι καινοφανής, δεν είναι κάτι που πρωτοεμφανίζεται σε αυτήν μόνο την εποχή. Το καινοφανές της εποχής έγκειται στο ότι ο άνθρωπος φαντάζεται ότι αυτό μπορεί να το πετύχει αν καταστεί ο ίδιος θεμέλιο και σημείο αναφοράς του εαυτού του, που θα πει, να φύγει από το προσκήνιο η εξάρτησή του από οτιδήποτε βρίσκεται εκτός του πεδίου του δικού του ελέγχου. Ένα τέτοιο «επίτευγμα» όμως δεν μπορεί να οδηγήσει παρά στον αυτοπεριορισμό του ανθρώπου σε εκείνο το πεδίο μόνον, όπου μπορεί να έχει ισχύ και αποτελεσματικότητα ο έλεγχός του. Οδηγεί στο να σιγήσει εν τέλει το μίλημα της ετερότητας...

Στην εποχή της Νεωτερικότητας, κυριάρχησε η προσπάθεια για δημιουργία ισχυρών «κρατημάτων», κατασκευών νοήματος, που υπεδείκνυαν μια «αντικειμενική» αλήθεια, της οποίας ο άνθρωπος μπορεί να είναι γνώστης και κύριος. Αυτό φαινόταν να δίνει μια βάση στήριξης και μια υπόσχεση, μια ελπίδα, για ασφάλεια και βεβαιότητα. Μια υπόσχεση για πληρότητα του Είναι και εκτοπισμό του Μηδενός.

Στην εποχή της Μετανεωτερικότητας, καταρρέουν οι κατασκευές και ως «αντικειμενική» αλήθεια αναδύεται η έλλειψη κάθε δυνατότητας για «αντικειμενική» αλήθεια. (Η αντίφαση και το αδιέξοδο της παραπάνω πρότασης, γίνονται αντιληπτά...). Καθώς λείπουν τα ισχυρά κρατήματα που θα μας επέτρεπαν να έχουμε την ψευδαίσθηση ότι μπορούμε να αποφύγουμε το άγχος του Μηδενός που συνοδεύει εγγενώς την εκ-στατικότητα της ύπαρξης, φαίνεται σαν να μην υπάρχει άλλος τρόπος από το να κλειστεί το άτομο στην υποκειμενική σφαίρα του Εγώ του. Ωσάν να μπορούσε αυτή η περιχαράκωση, μέσα στα τείχη του Εγώ, να κρατήσει το Μηδέν έξω από την εμπειρία μας και -πολύ περισσότερο- να το καταργήσει! Τελικά, το μόνο που

καταφέρνουμε είναι μαζί με την εμπειρία του Μηδενός να κρατιόμαστε έξω και από την εμπειρία του Είναι. Αυτό οδηγεί στην αποφυγή κάθε αληθινής σχέσης, κάτι που το ζούμε στις μέρες μας χωρίς καν, τις περισσότερες φορές, να το αντιλαμβανόμαστε. Οι σχέσεις είναι κατ' εξοχήν εγωκεντρικές, συνεχώς αναλώσιμες και ανακυκλώσιμες, συχνά άδειες από κάθε συγκινησιακό στοιχείο, τείνουν προς την συναισθηματική ρηχότητα και αποσύνδεση και γίνονται τελικά ένα απλό παιχνίδι απόλαυσης.

Η νεώτερη Ευρωπαϊκή σκέψη διεκδίκησε, για τον άνθρωπο, την ασφάλεια και την ελευθερία. Το θέμα όμως είναι ότι την είδε μέσα στο δίπολο «αυτονομία-ετερονομία» και «υποκείμενο-αντικείμενο». Θεώρησε την ελευθερία ως συνώνυμη με την αυτονομία ενός αυτόβουλου «υποκειμένου» και τον αυτοπροσδιορισμό του, ενώ την παρουσία της ετερότητας (δηλαδή την εξωτερική αναγκαιότητα) την θεώρησε ως ετεροκαθορισμό και ανελευθερία. Πρόκειται για μια αντίληψη για τον άνθρωπο που βασίζεται όχι στην πραγματικότητα της ύπαρξης ως “έκ-σταση” η οποία είναι πάντοτε στραμμένη προς το μίλημα των πραγμάτων, το μίλημα της ετερότητας, αλλά στην επιθυμία ενός αυτόνομου και παντοδύναμου Εγώ. Αποτυπώνει την άρνηση να εξέλθει κανείς αληθινά προς τον άλλο, νομίζοντας ότι είναι εφικτό να παρακαμφθεί το υποχρεωτικό και αναγκαίο της σχέσης με την ετερότητα, δηλαδή να παρακαμφθεί, όπως είδαμε παραπάνω, η έλλειψη, το Μηδέν. Πως όμως να πάρει κανείς απόσταση από το Μηδέν από τη στιγμή που σε αυτό συνίσταται ο ίδιος ο πυρήνας της ύπαρξης; Μοιραία συνέπεια δεν θα είναι να πάρει απόσταση από αυτήν την ίδια την ύπαρξη; Παρακάμπτοντας και καταργώντας τον άλλον, δεν παρακάμπτουμε και καταργούμε τον εαυτό μας;

Η υπαρξιακή σκέψη (ιδίως από τον Heidegger κι έπειτα) μετακινείται από αυτήν την αντίληψη περί ελευθερίας που επεκράτησε στην νεώτερη Ευρωπαϊκή σκέψη. Ως ελευθερία εννοείται πλέον, στον υπαρξισμό, η επ-άφεση και η έκ-σταση στην ανεμπόδιστη εμφάνεια παρουσίας. Η ανελευθερία δεν έγκειται στο αναγκαστικά-υποχρεωτικό της σχέσης με την ετερότητα, αλλά στην καθήλωση στην κατασκευή ενός Εγώ που δεν επιτρέπει την ελεύθερη έκ-σταση, την ελεύθερη σχέση με την ετερότητα. Η ανελευθερία δεν έχει να κάνει με την υποταγή στην ετερότητα αλλά με την έλλειψη α-λήθειας, με την αδυναμία να αφουγκραστούμε και να ανταποκριθούμε στο κάλεσμα που μας προσ-καλεί. Έχει να κάνει με την αδυναμία κατάφασης και ανάληψης του Μηδενός. Ελεύθερη ύπαρξη είναι η αληθινή ύπαρξη, δηλαδή η ανεμπόδιστη έκ-σταση στην αναδυόμενη παρουσία.

Αυτό που ονομάζουμε «ελευθερία», ίσως μπορούμε να το αντιληφθούμε επαρκέστερα αν το δούμε ως προς την χρονικότητα του ανθρώπου:

Ο αρκτικός χρόνος, ο αρχέγονος βιωματικός χρόνος, δεν είναι ο παράγωγος, ωρολογιακός χρόνος της καθημερινότητας. Ο χρόνος, είναι κατ' αρχήν η κίνηση προς την ετερότητα, η έκ-σταση στην ακατάπαυστη ανάδυση παρουσίας. Το άγγιγμα της ετερότητας δίνει κίνηση στην έκ-σταση της ύπαρξης, θα λέγαμε στην «χρόνωσή» της. Καθώς το Da-sein εξ-ίσταται χρονούμενο, αναφλέγονται και οι τρεις διαστάσεις της χρονικότητας, το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, ως κάτι το ενιαίο. Ποτέ δεν υπάρχει μεμονωμένο παρόν, μεμονωμένο παρελθόν, ή μεμονωμένο μέλλον, ξεκομμένο και αυτόνομο το ένα από το άλλο. Ο άνθρωπος βρίσκεται εξ-ιστάμενος και στις τρεις διαστάσεις του χρόνου οι οποίες συνυπάρχουν. Το θέμα όμως είναι με ποιο τρόπο;

Ένας τρόπος (ίσως ο συνηθέστερος...) είναι να συνυπάρχουν σαν μια συμπαγής και συγκεχυμένη κλειστότητα, όπου το παρόν εξαντλείται σε μια συνεχή ανακύκλωση του παρελθόντος, χωρίς κανένα άνοιγμα για το αληθινά καινούργιο που έρχεται από το μέλλον. Σε αυτή την περίπτωση δεν πρόκειται παρά για μια καθήλωση, στην οποία καταλήγουμε να επαναλαμβάνουμε «τα ίδια και τα ίδια» και «το αύριο σαν χθες να μοιάζει».

Είναι όμως αλλιώς όταν επέρχεται έξοδος από την κλειστότητα και ξεκαθαρίζουν τα όρια του παρόντος. Όταν ξεκαθαρίζει το παρελθόν σαν «όχι πιά» και το μέλλον σαν «όχι ακόμα». Αυτό θα πει: άφεση στην κλήση που μας καλεί τώρα, από «αλλού» και όχι μέσα από τον ήδη υπάρχοντα τρόπο κατανόησής μας, όχι μέσα από τον παγιωμένο τρόπο με τον οποίο είμαστε και αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας και τα πράγματα. Τότε έρχεται η εμπειρία του «αφήματος» στη ροή της ύπαρξης, δηλαδή στη συνεχή και ακατάπαυστη ροή του παιχνιδίσματος απουσίας-παρουσίας.

Τι σημαίνει αυτό; Ας το προσέξουμε: Η παρουσία είναι τώρα, στο παρόν. Οι κατασκευές, οι διάφοροι τρόποι με τους οποίους έχω εθιστεί να είμαι, έρχονται από το παρελθόν. Είναι το παρελθόν. Διεκδικούν μια διαρκή επανάληψη του παρελθόντος. Η καθήλωση στο παρελθόν, η ανακύκλωσή του, δεν αφήνουν το παρόν να είναι αληθινά παρόν.

Οι διάφορες επιθυμίες και ελπίδες για το μέλλον, έρχονται και αυτές από το παρελθόν. Εξορμούν από την κατασκευή, από το Εγώ μου, από τον τρόπο με τον οποίο μέχρι τώρα είμαι, από τον τρόπο με τον οποίο μέχρι τώρα καταλαβαίνω τα πράγματα. Δεν αφήνουν το μέλλον να είναι αληθινά μέλλον.

Αυτό που κανείς αληθινά ζει, η αληθινή-αυθεντική ύπαρξη, είναι τώρα, στο παρόν.

Τώρα στο παρόν μπορεί κανείς να αφουγκραστεί αυτό που έρχεται και τον βρίσκει, αυτό που του μιλά και τον προσκαλεί (ακόμα, και ιδίως, με την μορφή της απουσίας). Μπορεί να αφουγκραστεί την κλήση του και να ανταποκριθεί σε αυτήν. Αυτό προϋποθέτει ότι μπορεί κατ' αρχήν να προσέξει. Είναι όλος δοσμένος στο τώρα, είναι όλος μια εγρήγορση, είναι μια προσοχή (ο Heidegger ίσως να έλεγε: είναι όλος μια «μέριμνα»).

Και πως είναι κανείς όταν όλη η ύπαρξή του είναι άφημα και ανταπόκριση στο κάλεσμα του παρόντος; Όταν είναι όλος εγρήγορση και προσοχή; Όταν είναι όλος έκσταση;

Πρόκειται για μιαν εμπειρία που μας είναι πραγματικά άγνωστη; Μήπως δεν μας είναι και τόσο μακρινή; Μήπως, ως δυνατότητα, βρίσκεται ήδη από πάντα εκεί, έτσι ώστε όταν και όποτε την βιώνουμε να μας φαίνεται σαν κάτι το ιδιαίτερα οικείο, σαν να επιστρέφουμε στο σπίτι μας, στον αυθεντικό μας εαυτό;

Ας προσέξουμε ένα σημείο : Μήπως εκείνη τη στιγμή που είναι κανείς αφημένος στην κλήση που εδώ και τώρα του μιλά, τη στιγμή που είναι κανείς ο αληθινός, ο αυθεντικός εαυτός του, εδώ στην ρωγμή του χρόνου, είναι κυριολεκτικά «κανείς»;

Στην εποχή μας λοιπόν, που καταρρέουν τα κοσμοείδωλα, που καταρρέουν οι κοινωνικές κατασκευές και τα συστήματα, ο άνθρωπος ο συνηθισμένος στις βεβαιότητες, μένει εκκρεμής, χάνει την επαναπαντοκότητά του, βρίσκεται μέσα σε διαρκή ανησυχία και άγχος. Θα ήταν δυνατόν όμως να κερδίσει σε γνησιότητα και αυθεντικότητα, αν θα μπορούσε να σταθεί στην ανοικτότητα του Είναι, στην ανοικτότητα του μιλήματος της ετερότητας, στην ζωτική ατμόσφαιρα όπου εντός της αναπνέει ελεύθερα η σχέση.

Εδώ, ίσως έρχεται λυτρωτικός ένας λόγος της εποχής μας, ο λόγος της Υπαρξιακής ψυχοθεραπείας (Daseinsanalysis). Μιλάμε για έναν λόγο που δεν περιορίζεται στα όρια μόνον της θεραπευτικής αποτελεσματικότητας, αλλά που μπορεί να αφουγκράζεται και να συνηχεί με εκείνο που βρίσκεται πέραν της χρηστικής λειτουργικότητας, πέραν του απλώς εργαλειακού και μετρήσιμου.

Η Υπαρξιακή Ψυχοθεραπεία, βρίσκεται σε αφετηριακή σχέση με εκείνο που μας διαφεύγει και που αν και ήδη μας έχει αγγίξει, βρίσκεται έξω από τον έλεγχο της εποπτείας μου: Το ασυνείδητο. Θα πρέπει να διευκρινίσουμε όμως πως όταν εδώ μιλάμε για ασυνείδητο δεν μιλάμε για κάτι που βρίσκεται κρυμμένο σε κάποιον εσωτερικό τόπο, για κάτι χάρις στην ύπαρξη του οποίου τα ψυχικά φαινόμενα μπορούν να είναι πλήρως προσδιορίσιμα και εξηγήσιμα μέσα σε ένα

αιτιοκρατικό και θετικιστικό πνεύμα. Το ασυνείδητο δημιουργείται στην συνάντησή μου με την ετερότητα, ως αυτό που δεν δέχεται να χωρέσει στις κατασκευές και στις παραστάσεις της συνείδησης μου. Υφίσταται πάντα σε αναφορά με μια συνείδηση. Δημιουργείται καθώς με έχει ήδη αγγίξει η ετερότητα, αλλά αυτό το άγγιγμα δεν έχει πάρει τον χαρακτήρα της παρουσίας, δεν έχει αναδυθεί νόημα, δεν έχει πάρει σχήμα και μορφή, δεν έχει γίνει συνείδηση.

Η συνείδηση, λέει ο ΜΕΡΛΩ-ΠΟΝΤΥ, είναι αποσαφήνιση νοήματος. Συγκροτώντας διαυγάζει αυτό που προηγουμένως παρουσιαζόταν ως απροσδιόριστος ορίζοντας, αλλά ποτέ δεν είναι δυνατόν να προβεί σε ολικές συνθέσεις των οριζόντων τέτοιες που θα επέτρεπαν την πλήρη κατοχή των πραγμάτων ανεξαρτήτως τόπου και χρόνου. Η επιθυμία της ολικής σύνθεσης μιας αλήθειας ως μιας ολοκληρωμένης και διαυγούς ολότητας, συνιστά μια πλάνη.

Η αλήθεια της Υπαρξιακής ψυχοθεραπείας δεν είναι αντανάκλαση μιας προϋπάρχουσας αλήθειας, αλλά πραγματοποίηση αλήθειας καθώς η αφανής κλήση του ασυνειδήτου με διανοίγει στον χρόνο και με απελευθερώνει από την ανυπαρξία.

Στον λόγο της Νεωτερικότητας και της Μετανεωτερικότητας, στον συμπαγή λόγο των κατασκευών αλλά και στον κατακερματισμένο και ασαφή λόγο που ακολουθεί την διάψευση των κατασκευών, η Υπαρξιακή ψυχοθεραπεία είναι δυνατόν να αντιτάξει έναν άλλο λόγο, ανοικτό γι' αυτό που έρχεται και με βρίσκει και που μου μιλά κατ' αρχήν ως έλλειμμα και μετεωρισμός. Έναν λόγο που διατηρώντας μέσα του όλο το δραματικό του βάρος, δεν θα αποσκοπεί στην τακτοποίηση και το κλείσιμο μιας απάντησης που θα μας ησυχάζει, αλλά που θα διανοίγει προς ένα ερώτημα. Ένα ερώτημα που δεν ξεκινά από το άνθρωπο με κατεύθυνση προς το Είναι, όπως είναι η συνήθης πρακτική των νεότερων χρόνων, αλλά σύμφωνα με την πορεία αντιστροφής του όψιμου Heidegger, ένα ερώτημα που υφίσταται ως ακρόαση της κλήσης του Είναι. Εδώ το πρωτ-αρκτικό δεν είναι η ερωτηματοθεσία αλλά μάλλον η ακρόαση αυτού που πρόκειται να τεθεί υπό ερώτηση.

Το «θεραπευτικό» της πράξης της Υπαρξιακής ψυχοθεραπείας δεν έχει να κάνει με το ότι σε αυτήν εφαρμόζονται κάποιες «αντικειμενικές» αλήθειες που ισχύουν ως νομοτέλεια για όλους, αλλά ούτε με το ότι κανείς «ελευθερώνεται» από τον όποιο «εξωτερικό» περιορισμό ώστε να μπορεί να λειτουργεί ως αυτόβουλο υποκείμενο. Ίσως το «θεραπευτικό», με βάση αυτά που είπαμε παραπάνω, έγκειται στην πρόσκληση για πραγμάτωση μιας αληθινής σχέσης, μιας αληθινής συν-ομιλίας. Τι χαρακτηρίζει όμως μια σχέση ή μια συνομιλία, ώστε να μπορούμε να την ονομάζουμε αληθινή; Μήπως το ότι σε αυτήν πραγματώνεται αλήθεια; Ίσως η

ψυχοθεραπεία γίνεται «θεραπευτική» στο βαθμό που επιτρέπει στην ανθρώπινη ύπαρξη να πραγματώνεται και να αληθεύει, δηλαδή να είναι ελεύθερη. Τότε βεβαίως μιλάμε για μια ψυχοθεραπεία της οποίας ο λόγος είναι ομο-λογία της αφανούς παρουσίας της ετερότητας, μια Υπαρξιακή ψυχοθεραπεία της οποίας η κατεύθυνση είναι προς την ελευθερία της εκ-στατικής αναφορικότητας.

Μια πράξη εν τέλει, που δεν διστάζει να επερωτήσει τα θεμέλιά της και να αναρωτηθεί για την αλήθεια του δρόμου που ενσαρκώνει.

[1] Εισήγηση σε συμπόσιο με θέμα «Ο διάλογος ψυχανάλυσης και κοινωνικού δεσμού» στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών 11 και 12 Απριλίου 2008.